

GERGELY ÁGNES: AZTÉK PILLANAT

Gergely Ágnes minden mennyiségben szórakoztató, mert először is érthető. Súlyos vád ez egy modern költővel szemben, de indokolt. Mondataiból ugyan olykor hiányoznak egyes odakellő mondatrészek, sőt a *Rádióriporter* szellemes sírverse teljesen állítmány nélkül íródott, de ez a fogás lassan már konvencióvá válik, amellyel népszerű humoreszkeket lehet írni, és ami itt hiányzik, arról rögtön kiderül, hogy nincs is rá szükség. Gondolatai is világosak és sok van belőlük. Ez a másik titka megunhatatlanságának. Mindig új gondolatokkal könnyebben lehet bírni, mint állandó formai megújulással, mely végül akrobatikába kényszeríti a költőt, és még a legnagyobbak igazi erényeitől is elvonja a figyelmet, mint Babits „fél kézzel” felémelt 30 000 szókezdő „b” betűje.

Gergely Ágnes képes a modern költészet nyelvi varázslatára, de nem hisz benne. Ez epigramma rövidségű verseiben pl. *Pitypang*, *Románc*, *Gyermekrajz* stb. nem tűnik fel, de pár sor, és az elfáradt olvasó sem hisz. A sziporkázó ötletek viszont hihetetlenül is izgalmasak. Van olyan verse, pl. *Utazás Euráziában*, amely lényegében egy szikrázó epigramma sor, s amelynek poentírozásán erősen érzik az abszurd hatása. Nincsenek viszont modorosságai. Az intellektus fegyelme és az alapos műfordító iskola jóvoltából olyan gazdagon eszköztelen tud lenni, mint csak a legnagyobbak. Sajnos, személytelen is. Ami közvetlen élményt ebből a kötetből az olvasó ki tud hámozni, csak annyi, hogy volt egy férfi, aki nincs. Meghalt vagy nagyon elment. Ez nem az ő sajátos betegsége. A jelenlegi Parnasszus ormán az atomkor csillagállatai zabálják le a versekről az emberi arculatot, a szent hegy lábánál a szériaigény. Minek adja ki magát a költő, amikor senki se kíváncsi se rá, se az Emberre, továbbá univerzális, dalolható líra kell, amelyet mindenki kényelmesen ráhúzhat a lelkivilágára?! Persze ezek a karikírozó érvek sem adnak felmentést, legfeljebb magyarázatot arra, hogy a kötet legnagyobb költői igazságait másokról vagy mások kölcsönkért személyiségének nevében mondja ki a költő.

Gergely Ágnes gondolati költő, de gondolatiságában inkább csak reagál a világra és nem akar világot teremteni. Nagyobb méretű verseiben már nem hiánytalan a gondolatok szintézise, amit ragyogóan frappáns befejezésekkel pótol. A kötet végére ragasztott lírai játék azonban inkább bosszantó ráadás, mint frappáns befejezés. Az előtte olvasható és a kötet legértékesebb részét jelentő sírversek már egy következő kötetben kapják meg — remélhetőleg — a megint egyhuzamban végigolvasható folytatást. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

RIGÓ BÉLA

PRÓZA

JEGYZETEK KÉT PRÓZAI ANTOLÓGIÁRÓL FERGETEG, KÖRKÉP 70

Az előttünk fekvő két vastos kötet novellákat, illetve elbeszéléseket ígér: a *Fergeteg* tematikailag egységes — a második világháborúról és a felszabadulásról szóló — novellákat, a *Körkép* minden különösebb megkötöttség nélkül válogatást az elmúlt esztendő legjobb elbeszéléseiből.

A *Fergeteg* igényes és színvonalas válogatás az elmúlt évtizedek kisepikájából. Határozott szerkesztői koncepció és egységes tematika jellemzi e kissé túlmé-

retezett, közel nyolcszáz oldalas kötetet, amelynek változatosságát a műfaji különbözőség mellett az egyes szerzők egyéni arca, eltérő szemlélet- és ábrázolásmódja biztosítja. Az írások többsége elsősorban nem dokumentumértékével, hanem művészi igényességével, élményszerűségével tűnik ki. Olyan, ma már klasszikussá érett művek újraolvasását is kínálja a gyűjtemény, mint a *Pincenapló*, a *Dankó János*, a *Kis könyv haldoklásunk emlékére*, az *Alvilági játékok*, a *Most és mindörökké* és a *Honfoglalók között*.

A többé-kevésbé adott témakörön belül igen változatosak a kötet írásai, amelyeknek cselekménye 1942 és 1945 között játszódik, hol a fronton, hol a hátszágban, hol a légerekben, majd ismét idehaza a már felszabadult országban. Dobozy Imre, Gergely Sándor és Illés Béla például fronttörténettel szerepel az antológiában. Sarkadi Imre novellája — mint a címe is elárulja — a *Hortobágyon* játszódik, hőse egy ösztönös lázadó, az öreg Bujdosó András számadó csikós, aki semmiféle fenyegetésre nem hajlandó elhajtani a németek számára a ménest. Kolozsvári Grandpierre Emil remek atmoszférateremtő erővel megírt elbeszélése 1944 karácsonyáról, a hátszágai hadsereg teljes szervezeti és morális züllesztéséről tudósít. Az író olyan hőst állít a cselekmény középpontjába, akit határozatlansága és válogatás nélküli jóindulata, segítőkészsége juttatott végül a Duna-parti vesztőhelyre (*Karácsonyi ünnepek*). Thurzó Gábor a „minden mindegy”-hangulatot érzékelteti, nagyszerűen, a *Varjak*-ban. Ottlik Géza *Virrasztók*-ja a nyilas uralom napjaiban mutat be egy csilagászt, aki a cselekvés helyett a menekülést választja. Illés Endre szimbolikus története (*Félelem*) a totális háború utolsó napjainak totális zűrzavarát ragadja meg. Mocsár Gábor írása (*Részletek egy közép-európai életrajzból*) hazatérő hadifoglyok kalandos útját írja le, ám elsősorban mégis arról vall: milyen nehezen értették meg az egyszerű emberek, hogy a „régí világ” törvényei helyett a jövőben újakat, embersegéseket kell majd követniük. Örkény István elbeszélésében talán az a legmegdöbbentőbb, hogy zenész-hőse egészen elhurcolása napjáig szinte észre sem vette a körülötte tomboló embertelenséget (*Bubi*). Vészi Endre látomásos elbeszélése (*Lakoma hajnalban*) azt ábrázolja, hogy mi lesz az emberből — legalábbis egyesekből — embertelen körülmények között.

A háború szörnyű pusztításait és a légerek életét bemutató nyomasztó légkörű írások után — amelyek fájdalmas mementóként idézik fel a szerencsére már egyre távolibb múlt legtragikusabb éveit — valóságos felüdülés a felszabadult ország gyorsnak és zökkenőmentesnek éppen nem mondható újjászületéséről szóló művek olvasása. Szabó Pál elbeszélései (*Gyerünk, emberek!* — *Most és mindörökké* — *Tavaszi szél*), Veres Péter *Dankó János*-a és Illyés Gyula halhatatlan irodalmi-történelmi riportja a földosztásról (*Honfoglalók között*) már a nagy történelmi sorsforduló első jelentős eseményeiről tudósítanak. Mert a kötet szerkesztője nem keletkezési sorrendben, hanem az ábrázolt események időrendjében csoportosította az anyagot, amelyet Lengyel József kis remeke, *A tudás fája* zár le, a mindent őszintén kimondó emlékezés szükségességét sugallva.

Égésében kitűnő antológia, irodalmi dokumentumgyűjtemény a *Fergeteg*, s egyszersmind annak is bizonyítéka, hogy a felszabadulás élménye szinte egész irodalmunkat áthatotta, idősebb és fiatalabb írónkat — természetesen más-más módon — egyaránt élményszerű és hiteles művek írására ihlette.

*

Az idei *Körkép*-antológiáról, amely a hagyományokhoz híven novellairódmunka elmúlt évi eredményeit igyekszik összegezni, sajnos, kevés jót mondhatunk. Szalontay Mihály, a kötet szerkesztője a művek és nem a nevek közt válogatva próbálta összegyűjteni az 1969-es év legjobb 22 elbeszélését. Nem ragaszkodott a szigorú poétikai meghatározásokhoz, kisregénynek (*Kenéz Imre hányattatása és halála Magyarországon 1848-ban*) és regényrészleteknek (a *Pontos történetek, útközben* részlete csaknem azonos címmel, egy részlet *A kolorádóbogár*-ból *Harci feladat* címmel) is helyet biztosított a kötetben, ami önmagában még nem lenne hiba, ám

ilyen műfaji engedmények mellett teljesen indokolatlan és bántó a „nagy öregek” — Déry Tibor, Illyés Gyula, Lengyel József, Szabó Pál és Veres Péter — távolléte.

Kétségtelen, hogy az elmúlt év novellatermése nem volt túlságosan gazdag, de a válogatás még a gyér lehetőségekhez képest sem tekinthető szerencsésnek. Az a tény, hogy a 22 elbeszélés közül nem kevesebb, mint 15 két fővárosi folyóiratunk, a *Kortárs* és az *Új Írás* 1969-es szépprózai anyagából — s annak sem mindig „java terméséből” — való, inkább kényelmességet, mint kellő körültekintést és alapos-ságot sejtet. Egészen gyenge és közepes írások is helyet kaptak az idei *Körkép*-ben. Ebben a már említett okok mellett az a vitatható szerkesztői megfontolás is közrejátszott, amelynek eredményeképpen egyes szerzők nem elbeszélésük művészi értékei miatt, sokkal inkább más műfajban elért rangos teljesítményük révén kerültek be a gyűjteménybe.

Tematika és szemléletmód szempontjából egyébként roppant változatosak a kötet írásai. A szerzők között ott találjuk az idősebb generáció és a derékhad képviselőit csakúgy, mint a fiatalokat. Az idősebb nemzedéket Devecseri Gábor, Goda Gábor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Örkény István és Thurzó Gábor képviselik az idei *Körkép*-ben, általában igényes, színvonalas írásokkal. Devecseri egy görög mitológiai történet remekbe készült feldolgozását adja (*A mez-telen istennő és a vak jövőmondó*), Goda ironikus hangvételű parabolája (*Pano-ráma*) egy különös feladatra vállalkozó nyugatnémet turista útját meséli el, aki a csúcra érve jön rá vállalkozásának értelmetlenségére. Kolozsvári Grandpierre *Nyári fiú*-ja egy félresiklott sorsú mérnökéről szól — néhol alig visszafogott lírával —, aki a hozzá beosztott, jövődó életpályájára lelkesen készülő diákban viszontlátja egy-kori önmagát. Mándy rendkívül szuggesztív erejű látomásos írásának (*Előzetes*) alig van külső cselekménye, mégis mennyi minden történik benne: az alatt a néhány perc alatt, amíg az alkotóművész új filmjéről szóló „előzetes” felvételéhez készülőd-nek, feltárul előttünk egy elhízott élet. Örkény a már-már klasszikussá váló „egy-percesekkel”, Mészöly „új regény”-részlettel, Thurzó pedig inkább illusztrált elmél-kedéssel, mint igazi novellával szerepel (*A részvét lehetőségei*).

A középgenerációt egész sor alkotó képviseli, meglehetősen különböző értékű művekkel. Galambos Lajos a kisémbert, a hatalom és az erkölcs bonyolult viszony-latait feszegető kisregénnyel; Bertha Bulcsu atomháborús vízióval (*Holdkutya és a kantinosnő*); Csurka István és Galgóczi Erzsébet erőteljes, nagy drámai feszültségű elbeszélésekkel (*Hat vagon táp, A szájhős*); Sipkay Barna elbeszélés komoly tár-sadalmi problémát érint és kerül meg (*Az orvos esete*); sikerült viszont Thiery Árpád novellája (*Delegáció érkezik*) a szemfüles riporterről, akinek zavarán és ügye-fogyottságán végül az ideális riportalany segít; Kamondy László *Ellenőrző körút*-jában azonban a valószínűtlenségek szinte elsikkasztják a mai és újszerű mondani-valót.

A későn indulók és a fiatalok közül Jókai Anna írásából (*Piramis*) nem hiány-zik a társadalombírálat, de művészi megformálása kivételes tehetségéhez képest egyenetlen; Rákossy Gergely *Harci feladat*-a nem azért gyenge, mert regényrészlet, hanem azért, mert önismétlés; Raffai Sarolta szokottnál halványabb teljesítménye (*Epizód*) és Kardos G. György lazán komponált, hibás korrektúrájú francia szavak-kal (Theophile, histor) megtűzdelte elbeszélése (*Szeretni kell Théophile Gautier-t*) pedig arra figyelmeztetnek, hogy kitűnő regényírók gyengébb elbeszéléseit nem sze-rencsés dolog felvenni egy reprezentatív antológiába. A fiatalok írásai közül Módos Péter elbeszélését (*Holt idő*) tartjuk a legsikerültebbnek, amely egy beteg futballista kényszerpihenőjéről szól. Császár István a mai sokarcú fiatalságról vall, de a cse-lekményt annyira túlbonyolítja és telezsúfolja valószínűtlen fordulatokkal, hogy nem tud igazán meggyőző lenni (*Körülmények*). Simonffy András kitűnő atmoszféra-teremtő erővel ábrázolja pályakezdő tanárhósnének első benyomásait munkahelyén, mintegy sejtetve várható vergődését (*Idegen városban*). Marton István elbeszélése (*Sarkantyús vitézek*) kiábrándító. Érthetetlen, hogyan kerülhetett az elmúlt év leg-

jobb elbeszélései közé ez a Berkesi-utánzatnak is gyenge, elcsépelet krimifogásokkal operáló, a valóság- és a jellemábrázolásnak egyaránt fittyet hányó rémhistória.

Bármilyen elkedvetlenítő is, őszintén meg kell mondanunk, hogy az igazán „nagy” írások hiányoznak az idei *Körkép*-ből. Tematikailag is kevés újat kapunk, annál több ismétlést, az „örök témák” újra feldolgozását. Prózaíróinkat az elmúlt esztendőben — úgy látszik — inkább a regényírás és a drámaírás kötötte le. Fenntartás nélkül csak az elbeszélések egy részének humanizmusát és művészi színvonalát dicsérhetjük. Összegezőként azonban végül is azt kell mondanunk, hogy novella-irodalmunk helyzete 1969-ben majdnem olyan kedvezőtlen volt, mint amilyenek azt a *Körkép* 70 mutatja. (*Magvető Könyvkiadó* 1970.)

BENKŐ ÁKOS

OTTLIK GÉZA: MINDEN MEGVAN

Ottlikot valójában nem érdekli a történelem. Úgy tartja, a történelem fejlődése nem vonatkoztatható az egyénre, nem fordítható le a hétköznapiok nyelvére. Írásaiban véglegesen szétválik a történelem és az egyén, mint a makrokozmosz és a mikrokozmosz, melyek közt semmiféle, szabad szemmel látható kapcsolat nem létezik. Őt a mikrokozmosz érdekli, vagyis az egyén, mely igaz, tagadhatatlan összefüggésben van a makrokozmoszsal, de az emberi személyiség immanens törvényeinek vizsgálatakor ez csupán kulisszaként, háttérként szolgál. Elegendő, ha az *Iskola a határon* többször idézett soraira utalunk: „csak azt tudom — elmélkedik a regény főhőse —, hogy van egy nagyon mély lerakódás a létezésünk alján... , ami már végleges és változtathatatlan... bizonyos tekintetben éppen ez él igazán, ez az, amit létezésünk folyamán létrehozunk... A többi és a további, a fedélzet remegé- ingása, a külsőbb rétegek, mint ez a mai civil életünk, már könnyű és csak játék...”. De hasonló következtetésre jut már *A rakparton* című novella hőse is: „Lám — elmélkedett Damjáni — így rakódnak bennünk a rétegei életünk hordalékतालajának, s ami meghalt, az is él, sőt, bizonyos szempontból csakis az él igazán.”

A kialakult személyiség tehát végleges és változhatatlan, lényegében semmi új sem történhet az emberrel, azaz bármi történik, nem változthat személyiségén. Sőt: e „történesek” voltaképp a személyiség szabadságát korlátozzák, azt, hogy „szabadon” birtokba vegye a világot. Ebből vonta le Köpeczi Béla azt a megállapítását, hogy Ottlik individualizmusában még Sartre-on is túltesz; s ezzel alapjában egyetérthetünk, még akkor is, ha ezúttal nem annyira az egzisztencialista filozófia tükröződését keressük e kötet novelláiban, inkább Ottlik Géza írói szemléletének alakulását, illetve azokat a belső törvényeket, melyek írói oeuvre-jét meghatározzák.

Ebben a keresésünkben fontos helye van a *Minden megvan* novellának. Hisz az alapvető kérdés így hangzik: valóban megvan-e minden? Vagyis igaz-e, hogy a változás — adott esetben a társadalom forradalmi jellegű, *történelmi* átforgalódása — nem más, mint a „fedélzet remegése-ingása”? De Ottliknál a kérdés mindjárt absztrahálódik: a társadalom átforgalódásáról, ennek jellegéről nem beszél (hisz a történelemnek szerinte lényegileg nincs köze az egyénhez), csupán a megváltozott környezet és a változatlan egyén megütközése érdekli. Jacobi Péter, a világhírű hegedűművész hosszabb (tengeren túli?) tartózkodás után hazatér — „vendégszerepelni”. Bár az első pillanattól kezdve nyilvánvaló, hogy Ottlik Géza saját társadalmi közegéről, a magyar társadalomról beszél, gondos és finom írói eszközökkel oly mértékben általánosít, hogy a színhely leírását elvileg bármely országra vonatkoztathassuk. S ezáltal Jacobi és az új társadalmi közeg megütközésében már alig ismerhető fel az alapp probléma: látszólag nincs itt másról szó, mint az évtizedek múltán hazatérő idős művész és a gyermekkori környezet változásainak konfliktusáról.

A többi csak hangsúly kérdése. Jacobi tudniillik *változatlan*, s Ottlik azt kívánja